

MOHÁS LÍVIA

Napló, olvasónapló

Hárfa

Szókratész halála előtt – a börtönben – hárfázni tanult. Marcel Proust betegen és negyvenéves kora múltán elkezdte az írói életet, műveltsége ettől kezdve csak arra szolgált, hogy a metaforáit táplálja. Úgy látni, eljöhét az idő, amikor nem fontos, hogy kitelik-e életünkől ez vagy amaz, és befejezzük-e, amit elkezdtünk. Amikor már csak a megnevezhetetlen hajtóerő marad, esetleg váratlan keletkezik ilyen érzés formájában: valakinek valahonnan valamit üzennek, bár nem világos, ki üzen és kinek, honnan, hová és mit, Szókratész sem tudta, Proust sem, de egészen biztos, hogy az üzenet rájön a papírra vagy a hangszerre, és közvetítve lesz.

Lehet más oka is ennek a késői nekibuzdulásnak, amiből az világlik ki, hogy korántsem későn, hanem éppen akkor jött el a hárfázás ideje. A hárfázás ideje pedig ez: egyszer csak ráérez valaki, hogy a valódi útja befelé vezet az elmélyülés és növekedés irányába, ez az a bizonyos hárfairány vagy betűirány, nyilvánvaló, hogy itt hárfá is, betű is csupán a hordozórakéta. Egyszerűen valamiben az elmélyülés kell, hogy az a valaki egyre jobban átengedhesse magát a láthatatlan teremő együttműködésnek, börtönben, baldachinos ágyban, teát vagy méregpoharat szürcsölve – ebből a szempontból egyremegy.

Lányok, nők

Gyerekkoromban lenéztem a bogácsi templom kórusáról, lenn feketeruhás asszonyok ültek, messzebbre a színes ruhások, mind előtt barna fedelű imakönyv, ezek tetején élesen ríktó kőgyöngyök, lilák, kékek, sárgák. Emelkedő énekhang szállt, mindenki hinni látszott a Jóban. A látvány, a hang, a hit együttesében – úgy tartottam akkoriban – ha van teljes élet, az csakis a kőgyöngyökkel kirakott könyvek előtt lehet, fekete vagy színes fejkendősen.

Ma már másként gondolom. A női lét elmaradottságát látom, a fejkendő, a farmeres, a selyemviganós, a butikos elmaradottságot, és a mély gyökerű nőellenességet, ami sokakban nem is tudatosul. Legfeljebb lappangó féltudatossággal jelenik meg néha. Például elhangzik a „csak nő”, és nincsen rá tiltakozó válasz.

Lelkünkön az ősi, történelmi múlt, benső arcunkat és reflexeinket ettől kapjuk még sokáig, és a tudattalanba süllyedt emlékek beleömlenek mindennapjainkba. Megrázóan beszélt egyszer Győri Klára széki parasztasszony a néprajzos Nagy Olgának a leköpdösött lányokról. Az a fajta nőgyűlölet csapott ki az egykori szokásból, ami – más formációban – ma is él. Él a nőkben is, ami valójában rejtett öngyűlölet, s ennek kivetítése a másik nőre, ami gyakran a ferde ítékezés köntösében jelentkezik. Azt mondja Győri Klára, hogy az ő fiatalkorában a megesett lánynak, mihelyt a dolog ki tudódott, fel kellett raknia a haját amolyan kontyfélebe, hiszen többé már nem leány. Először és azonnal a leányfonóból utasították ki a lánypajtásai. Táncba se járhatott kö-zéjük. Az ilyen lány az asszonyfonóba se mehetett, hiszen nem elismert asszony. Vasárnap elvitték a templomba. „A leány letérgyelt a templom küszöbire, s aki bément

a templomba, mindenki leköpdöste. Neki meg sírva kellett bocsánatot kérni mindenkittől.* Ott térdepel tehát a madonnaképű vagy pogácsaképű asszonyosünk a bejáratnál, és váltig azon tűnődöm, míg figyelem, vajon leköpdösi-e majd az a legény is, akivel szerelmeskedett? És a lány ettől a fiútól is bocsánatot kér majd? Jaj Istenem!

Ebben a tanpéldában ma már nem a szexus az érdekes. De a gyorsaság igen, és az a magától értetődő alkalmazkodás, ahogyan a nők „öszönösen” azonosulni tudnak a nőgyűlölet jeleivel és kegyetlenségeivel. Milyen sürgős volt a többi lánynak azonnal kiutasítani társukat a fonóból! Akkor a szexus miatt kellett hamar, gyorsan és látványosan elítélni egyik nőnek a másikat, mintegy öngazolásként megmutatni: én ártatlan vagyok, láthatjátok, a törvény szellemének én megfelelek. Ma más miatt szokás gyanakodni arra a nőre, aki már lejárt vagy akár a jó szokást és hagyományt a maga egyéni életvezetésére áthangolja, átmódolja, megmásvítja. Ma talán az izgágáskodást, a törtetést, a nagyképűséget mondják rá, ha igazán szereti a házon kívüli munkáját. Ma a nő a férfi riválisa és versenytársa lett, az ettől motivált férfiellenszenv könnyen megérthető. De a nők tudattalan és gyors azonosulása a „férfiérdekkel” már kacskaringósabb ügy. Talán itt is az ész használata nélküli azonosulási kényszer felé kell kutakodni.

Miképp volt régen? Az egykori földműves Istentől elrendelt sorsszerűséget látott abban a szereposztásban, hogy a férfi a törvény, a szigor, a had feje, és csakis nála van a jog. Ennek alapja az ingatlan földtulajdon volt, amely fölött régen kizárólag az apa rendelkezett. Mindez olyan mélyen beagyökeresedett a parasztfialokba, hogy a lányok és asszonyok maguk sem érzékelték vagy kevésbé érzékelték a női alávetettség sivatagos rettenetét. Nem érezték át a sűrű megaláztatást, amit az ilyen mókásnak szánt mondások jelképeznek például, hogy „az asszony neve: hallgass!”, „az asszony verve jó”.

Ők, a régi asszonyok még nagyon tudták túrni a gyengédség szívfacsaró hiányát, a kímélet és megbecsültség hézagosságát. Gyorsan és mélyen azonosultak olyan szokásrenddel is, ami kifejezetten kárakra volt, sőt megfosztotta őket bizonyos „gyógymódtól”, amivel a másik nemet is segíthették volna. A gyengédségre gondolok. A néprajzosok írják, hogy milyen gyakori volt a „lelki egyedülség” a régi falusi asszonyok körében – bár nem hiszem, hogy gyakoribb lett volna, mint amit magam tapasztalok manapság a városi asszonyok között. A „lelki egyedülség” népes családban is elfoghatja az embert, mert a magányérzést nem az emberek létszáma, hanem a kapcsolatok minősége befolyásolja. A pusztító magány legegyszerűbb orvossága a gyöngédség. Mint ahogyan jó és természetes gyógyszer ez mindenféle elanyátlanodásra, depresszív hangulatra, kisebbségi érzésre, motivátlanságra, kedv- és örömképtelenségre és élet-erő-csökkenésre. Csakhogy nálunk roppant alacsony színvonalú a gyengédségkultúra.

A régi falusi illem különösképpen hadilábon állt a gyengédséggel. A paraszti múlt szokásai szerint ezt a felnőttek egymás között alig-alig fejezték ki. Következésképp az utódok sem tanulták meg, nem hozták magukkal a gyengédség árnyalt kifejezésének magától értetődő jelzéseit és gesztusait. A gyengédségellenes szigorral azonosuló régi asszonyokra ismét jó példát hoz Győri Klára. Azt a legényt, aki becézgette a lányt és gyengéden kedveskedett neki, inkább kinevették és kibeszélték, mintsem megbecsülték. „Nálunk... nagyon lenézik azt a legényt vagy azt az embert, aki csak egy kicsit jobban megbecsüli a nőt” – mondja Győri Klára. Micsoda azonosulási készség! A lány

* Nagy Olga: A törvény szorításában. Gondolat Kiadó, 1989.

vagy asszony ahelyett, hogy örült volna, inkább gyorsan kiadta, beárulta a legény „szabálytalan” magatartását a közösségnek. Az ilyen fiatalemberről hamarosan gúnynótát fabrikáltak elrettentésül.

Miféle tudatlanságok tartják görcsös állandóságban az efféle szokásokat és magatartásokat? A régi, a különösen kemény paraszti munkához sok erő kellett. Csontropogtató szívósság. Aki ott gyengének mutatkozott, az egyben alkalmatlanná vált, le-sajnált figura, hiszen a szó szoros értelmében nem volt életrevaló, szálni kellett. „Gyenge” és „gyengéd” összemosódott fejükben, tudatlan-differenciálatlan fogalmi készséggel talán úgy hitték, aki erős, az nyers és durva, s e két utóbbi tulajdonság mögött okvetlenül erő lakozik. Aki viszont gyengéd és becéző, az egyben gyenge is. A finom különbségtételre alkalmatlan szellem vagy arra még képtelen agy iszonyatos ellen-sége a fejlődésnek.

Házasságok

Kétféle házasság létezik, azaz kétféle szemlélet a házasságról, s a valóságban ezek számos kombinációja. Egyik az *északi típusú* szemlélet, másik a *mediterrán, balkáni típusú*. Az előbbire jellemző a paritásos hűség, a tér és idő kölcsönös használata, a másikra a féloldalas hűség, a tér- és időszűkítés a feleség kárára. Nézzük közelebbről!

Az európai kultúrában – mivel az keresztény alapozású – erős a hangsúly a férj és feleség *kölcsönös* hűségén. A házasság szentség, és ha nem is vallási alapon állnak a házaspárok, lehetnek akár ateisták, a házasság tényének és a hűségnek tisztelete magától értetődő. Noha a hűség nem mindig valósul meg tökéletesen, az eszmény mégis eszmény marad, és ez magában foglal valamiféle nemek közötti egyenjogúságot és egyenrangúságot. Azt, hogy a személyiség legintimebb eseményében a párok csakis egymásnak tartják meg magukat. A paritásos hűség mintha a Föld északi fertályán inkább megvalósulna. Talán északon a hűvösebb vérmérséklet miatt könnyebb a férfiaknak hűségesnek maradni? De az is oka lehet ennek, hogy a kereszténység előtti időkben az északiak, germánok, kelták stb. ideológiájában a *női* jelleg elismert erő volt, az ősi germán törzsek szokásrendjében a nő mint *hatalom* elfogadott jelenség. Erre a lélektani állapotra és „beidegzettségre” jól lehetett építkezni a kereszténység felvétele után, a férfi hűségét a házasságban a nők könnyebben meg tudták tartani.

Jorge Luis Borges* írja Emanuel Swedenborgról, hogy zsenialitása nem hatott annyira, amennyire szeretne volna, s Borges úgy hiszi, mindez része a skandináv sorsnak, amelyben minden mintha álomban történne. Például a vikingek több száz évvel Kolumbusz előtt felfedezték Amerikát, és nem történt semmi. A regény műfaját az izlandiak alkotják meg a sagában, de ez a műfaj nem teljesedik ki. Vannak olyan skandináv történelmi figurák, akik világméretűek, mégis más világhódítókra emlékezünk, és nem rájuk. Hasonlóképp Swedenborg is megújíthatta volna világszerte a keresztény egyházat, de skandináv sors jutott neki is. A Borges felsorolta példák szaporíthatók azzal, hogy ott a *női* erő régtől fogva *hatalom*, és nem történik semmi.

Ennek a hatalomnak pedig lehetne komoly feladata, lecsíthathatná bizonyos maskulin tulajdonságok kártékonyosságát. Mintha a „nő-eszköz” ősi ideológia elfogadásával a maskulin értékeket is fenntartás nélkül fogadnák el sokan. Az erő, a hatalom, a domináló kényszer, az okkupációs tendenciák, elfoglalni valamit, ha kell, vérrel, fegyverrel, agresszióval, a fegyvert szeretni, azzal bánni tudni, elleplezni a szeretetet,

* Jorge Luis Borges: A halhatatlanságról. Európa Kiadó, 1992.

a gyengédséget, és győzelemre törni, beavatkozni, támadni, leigázni, megváltoztatni és átformálni a természetet, a határt, az országot... ezek – miközben teremő erők is lehetnek – jóval többször hoztak ránk nyomorúságot. Megbillent az egyensúly, elsatnyultak a feminin értékek, a gyengédség, a szelídség, az életadást és az élet védelmét ősi hivatásnak tudni, s ez utóbbiakat tágan értelmezni jó, nem csupán a gyermekszülésre gondolva, hanem a lelki-szellemi életadásra, táplálásra, védelemre is. E kétféle – maszkulin és feminin – tulajdonságcsoportot mint tulajdonságot befolyásolhatja a nemi jelleg, de mint értékcsoport vagy érték már választásunk dolga, és független attól, hogy férfinak vagy nőnek születtünk.

Az északi típusú házasságokban a házasefeleket egyaránt megilleti a helyváltoztatás, a költözés, a mozgás, az utazás a munkahelyre vagy máshová, tehát a teret szabadon használhatja férj és feleség. Nem így a mediterrán házasságban, ott a feleség a tűzhely mellett ül, a barlangban vagy a babaházban, talán fényűző környezetben, de mindenképp korlátozott térhasználattal. S az idő, az életkor! Az északi szemléletű házasságban élő nő számára hosszabb és komplexebb az élet. Miután kirepültek a gyerekei, elkezdhet egy újfajta felnőtt életet. Szerelmi életét sem határolja le más, mint ő maga és a partnerlehetőségei. A mediterrán szemlélet keretében iszonyatosan rövid a női lét. Amikor a zsenge szép ifjúkora elmúlt, akkor „írják le” először, s amikor a szülőképes kora is elmúlt már, akkor „leírják” másodszer és végleg.

A mediterrán házasságban a hűség féloldalas. Akár egyneűség, akár többneűség, mindenképpen a nőnek kell hűségeseznek lennie. Ha megszegi, megvetik érte, máshol barbár büntetések sorozata vár rá, s ezek között nem a legrosszabb a kitaszítotttság. Ez a helyzet nem sugallja az „egyenrangú vagyok a szerelemben” érzést, ellenkezőleg, a kiszolgáltatottságot involválja, és egyben önfegyelmet, visszafogottságot kíván. Vannak helyek, ahol a felnőttek, sőt a felnőtt nők (!) is drasztikus intézkedésekhez folyamodnak, biztosítandó a női hűséget. India bizonyos vidékein ma is szokás, hogy az első menstruáció idején a kislányokat összegyűjtik, egy erre kitanult személy „műtétet” hajt végre, kimetszi a szeméremtest bizonyos részét, így az izgulékonyág kisebb lesz és a hűség biztosabb. Ilyenkor hangos a falu a megcsönkített kislányok sírásától, s mivel a higiénia gyatra, többen vérmérgezést kapnak. Mindez a felnőtt nők jóváhagyásával történik. Ezen lemerhető, hogy a lélek legbensőbb kamráiban milyen mély azonosulás ment itt végbe azzal az eszmével, hogy a „szexusban, mi nők engedelmes eszközök vagyunk”. Ez iszonyatos. Nem is kell Indiáig menni, a magyar néprajzosok számos helyen közölnek részleteket a szexus szabályait megtörő nők megbüntetéséről. Úgy tudni, Üzbegisztánban nincs év, hogy ne lenne tűzhalálban öngyilkos leány. Ha ugyanis a nászéjszakán kiderül, hogy a menyasszony nem érintetlen, ez öngyilkosságra kötelezi. Őrült szégyen lenne a családra, ha simán, kényelmesen és gyávan valamilyen gyógyszerrel siklana át a vétkes nő a másvilágra. Égnie kell, szenvednie, és a nő azonosulnak ezzel az ideológiával. És ebben a női azonosulási kényszerben itt is az a legijesztőbb, hogy valószínűleg ugyanezzel az ész nélküli differenciálatlansággal fogad el az ilyen nő bármely maszkulin tulajdonságot értéként, a kártékony tulajdonságokat is, hiszen a falu, a törzs, a had feje is elfogadja.

Kondor és az önismeret

Külvárosban töltötte a gyermekkorát, ráadásul a harmincas években, amikor még nagyobb volt a különbség, mint ma az ottani és a jobb kerületek életstílusa között. Csiszoltabb polgár nem lakott a külvárosban. Nem a tér volt nehezen áthidalható, ha-

nem a rang adta táv és az atmoszféra. Ha a váltás túl gyorsan történik, akkor lelki keszönbetegség, búvárbetegség léphet fel, elszabadulhatnak belső erők, amik esetleg nem a tehetség kibontása felé lendítenek, hanem fordítva, az önpusztítás felé, mintha lelki embóliát okoznának. Húszesztendőskora táján jó mesterek keze alá került – Barcsay, Kmetty, Koffán –, elismerik, Párizsba mehet, és hamar nagydíjat nyer a tokiói grafikai biennálén. Nagy ugrások ezek, sikerek, elviselésükhöz teherbírás kell, masszív idegrendszer, és ő – mondják – törekeny és sérülékeny volt. Megvannak a határozott korlátai annak, ki meddig szállhat.

Vannak emberek, akikben megvan a kísértés, hogy a tárgy, amivel foglalkoznak, elnyelje őket; s e tárgy kedvéért mindent föláldoznak, miközben ártalmasan elnyomják saját szubjektív lényüket. Csakhogy ezt a túlzást a tudattalan kompenzálni akarja: megbosszulja magát, egyenlít, és anélkül, hogy az illető ezt észrevenné, kezd furcsán önző lenni, szinte infantilis módra egocentrikusan viselkedik. A környezete észreveszi, és szenved ettől, de ő nem, mivel csakis a szeretett tárgyra koncentrálna. Sajátos vakság ez, az egyén önmagával kapcsolatos tudatlansága. „Önmagamtól szabadíts meg / mert gonoszabbat nem ismerek / én tudatlan” – írja a *Két fohászban*. Az „én tudatlan”-t értelmezhetem úgy is: én, a külvárosi gyerek tudatlan vagyok ehhez a forgatagos világhoz, Párizs, Tokió... ehhez nincs municióm, olyan vagyok, mint az előőr, aki elszakadt a saját seregétől. De értelmezhetem úgy is az „én tudatlan”-t, hogy nem ismerem önmagamot, képtelen vagyok a bennem rejlő ellentéteket összebékíteni, elrendezni. Kondor az ellentéteket roppant élénken észleli, átéli és – mivel művész – esztétikai erővel megjeleníti. „Kis szőrös állat a szived / szived eleven menedék / nevető motor a szived / A szived bő hasonlat / olcsó a szived és drága” halmozza az egymásnak ellentmondó jellemzőket, leendő felesége szívére „eleven pecsenye”, „eleven menedék”, „pici hercegnő”, „billegő lidérc”... szép és csúf, egyszer bók, máskor szitokként felfogható odacsapott szó... (Válasz c. verse.) A versben jól bánik saját ellentéteivel, ám a valóságos élet napi gyakorlatában nem bír hidat verni köztük, és elemésztődik tőlük.

Van itt egy vers, *Ámor*, előbb azt hittem, öntetszelgő, nárcisztikus vers. Ma már másképp látom. „Álmaimban szeretkeztem valakivel, vörös / trikóban fekhett ő és az én hátam / meztelen, trágár és valódi, védtelen. / Majd másnap délben eljött szeretni már / napfényben, igazában, csakhogy másforma / ez a rendes szeretkezés, másfajta dolog. / Dolog. / Most álmaimban visszatérek ismét aludni / hátha a vörös trikóban tényleg megjelenik ő is / az ágyamban végig heverészve és / másfajta lesz a szeretkezés / újra, máskor is, máskor is”. Ki ez a vörös trikós? Akivel egyesült. Ő maga, de nem a nárcisztikusság, hanem a teljességre vágyás kívánalma a vers. A szétszórt, a széteséssel fenyegető személyiségrészek egyesülésének, egészséges tömörülésének vágya. A szubjektumnak az a része, amely olyannyira ráfigyel a tárgyra, amely folyton csak a rajta kívüleső dologgal törődik, végre ebben az *Ámor*-álomban találkozik azzal a felével, amelyiket elhanyagolt.

Másképp is nézhetem. A Sötét Testvére jelent meg az *Álomban* (jungi terminológiával az *Árnyéka*). Az a neveletlen, durva, elfojtott, aki valamennyiünk *énje* mellett ott áll, akit szeretnénk letagadni, de akiből sok jó merészség és alkotói ötlet nyerhető. Ezért a Sötét Testvér kulcsfigura a művész életében. Amikor másnap délben ismét eljön a vörös trikós *Árnyék* – talán külvárosi fickó –, napfényben jön el az alkotói kedv, de az már másféle dolog. Dolog. Mondhatnám, elvégzendő feladat, munka. De reménykedni lehet, álomban majd ismét visszatér, hozza a teljesség érzését és az alkotói energiákat „máskor is, máskor is”.